

Az EU-s vidékfejlesztési politika egyenlőtlenségei A LEADER-projektek együttműködési hálózatának empirikus vizsgálata

Kivonat

Tanulmányunkban azon önálló kutatásból származó elemzési eredményeinket mutatjuk be, melynek keretében a 2007–2013-as tervezési időszak – lényegében az utolsó – LEADER-projektjeit vizsgáljuk, s – egyebek mellett – arra keresünk választ, hogy (1) milyen mértékű egyenlőtlenségek jellemzők – az aktivitás, illetve a forrásabszorpció tekintetében – ezen sajátos, alulról szerveződő vidékfejlesztési politika megvalósításában; (2) az európai közösség tagállamai között milyen együttműködési hálózatok alakultak ki a LEADER-kezdemenyezések keretében. Adatelemzésünket egyrészt az EU-nyilvántartás hivatalos statisztikai adatainak, kimutatásainak másodlagos felhasználására alapozzuk, másrészt pedig az elemzési technikáknak megfelelően létrehoztunk egy, a projekt-szintű információk összegyűjtése révén kialakított külön adatbázist. Az alkalmazott módszerek között az egyváltozós számításokon túl komplex egyenlőtlenségi mutatószámokat (pl. Hoover-index) is használunk a pályázati támogatások eltéréseinek számszerűsítésére, továbbá az együttműködési projektek által életre hívott struktúra feltáráshoz és jellemzéséhez a kapcsolatháló-elemzés grafikus és matematikai módszereit is segítségül hívjuk. Eredményeink alapján mind a projektek, mind pedig a támogatások terén jelentős eltérések mutatkoznak a vizsgált országok között, s a projektek keretében kialakuló együttműködési hálózatban is lényeges különbségek rajzolódnak ki a tagállamok között.

Kulcsszavak: vidékfejlesztés, kooperáció, társadalmi beágyazottság, kapcsolatháló-elemzés

Abstract. Inequalities of EU Rural Development Policy. Empirical Investigation of the LEADER Cooperation Network

The aim of this paper is to investigate the role and position of Hungary in LEADER transnational cooperation projects of the rural development policy in the European Union between 2007 and 2013. On one hand we study – on a basis of official data – the main characteristics of the distribution of rural development projects among EU member states applying basic descriptive methods supplemented by certain concentration measures to quantify the inequalities of projects and funds and thus exploring the role of Hungary in the process of project generation and fund absorption. On the other hand, we apply basic network analysis techniques and network measures to illustrate and describe the transnational cooperation network among countries in the European Union and the position of Hungary in this cooperation network. According to the results, the distribution of both projects and financial resources allocated through these projects prove to be rather concentrated and Hungary seems to have a kind of comparative advantage as for possibilities of initiating transnational cooperation projects.

Keywords: rural development, cooperation, social embeddedness, social network analysis

PROBLÉMAFELVETÉS

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy feltáró jellegű kutatómunkánk tematikus értelmezési keretét felvázoljuk. Ennek keretében kitérünk a helyi fejlesztés mibenlétére, amit annak közösségi jellege miatt a társadalmi beágyazottság és a társadalmi tőke koncepciójával kötünk össze. Vizsgálatunk tárgyából fakadóan kitérünk arra is, hogy a társadalmi tőke megléte miként válhat jelentős tényezővé országok, térségek, közösségek fejlődése szempontjából, illetve hogy általánosabban a fejlesztéspolitika működésére miként vonatkoztatható a társadalmi tőke. Ezt követően kutatásunk konkrét területét, az uniós vidékfejlesztési politikát járjuk körül; bemutatva annak főbb jellegzetességeit, implementációjának értelmezéséhez segítségül híva Chanan (1999) fejtegetéseit a közösségek fejlesztési tevékenységének kibontakozásáról. A LEADER kapcsán felvázoljuk Ray (2001) koncepcionális keretének fontosabb aspektusait és korábbi kutatási eredményeit arról, hogy az uniós vidékfejlesztési politika a nemzetek feletti együttműködési projekteken keresztül miként ad teret a szereplők közötti hierarchia kialakulásának. Utóbbi munkák tanulságaira feltáró kutatásunk alapgondolataiként, kiindulópontjaiként tekintünk.

HELYI FEJLESZTÉS ÉS TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁG

A helyi fejlesztések kérdésköre a területfejlesztés általános nézőpontjából egy meglehetősen összetett, többszereplős tevékenységegyüttesként határozható meg, melyben egyszerre vállalnak részt, egymást kiegészítve, erősítve társadalmi és gazdasági szereplők. A közös tevékenységek ezen folyamata sajátosan lokális szinten zajlik, melynek eredményeképpen a helyben meglévő erőforrások hasznosításának legmegfelelőbb formája érhető el, elősegítve az érintett terület fejlődését. A helyi fejlesztés középpontjában az érintett *cselekvők* helyi fejlesztési aktivitása és ahhoz kapcsolódó tevékenységeik vannak, akik előbbieik révén erőfeszítéseket, illetve lépéseket tesznek a környezetük fejlődéséért, s az érintettek, valamint a fejlesztési folyamat eme sajátos lokális-társadalmi *beágyazottsága* (Granovetter 2006) kiemelt jelentőségű (Reisinger 2010: 12). A helyi fejlesztés társadalmi háttere, környezete, a folyamatok ezen beágyazottsági aspektusa a társadalmi tőke koncepciójára építve értelmezhető.

A társadalmi tőke a társadalmak, közösségek fejlődésében betöltött fontos szerepét Putnam (2006) jól ismert koncepciója fogalmazza meg általánosságban. Témánk szempontjából azonban még lényegesebb, hogy ezen sajátos erőforrás jelentőségét a területfejlesztési politika is hangsúlyozza. Hiszen az egyes társadalmi tőke koncepciók esetében kisebb vagy nagyobb mértékben megjelenik a jelenségnek a civil szerveződéssel való kapcsolata (Orbán–Szántó 2006: 139; Füzér–Gerő–Sik–Zongor 2006: 340, 343), amennyiben a társadalmi tőke mechanizmusai között található – egyebek mellett – a társadalmi kapcsolathálókon alapuló *közösségi fejlődés és versenyképesség*, illetve a kollektív cselekvés és társadalmi együttműködés (Orbán–Szántó 2006: 142). A társadalmi tőke legfontosabb politikai funkciója éppen a civil társadalom kiterjesztésében és megerősítésében jelölhető meg. A bőséges társadalmi tőke feltétele az aktív civil társada-

lomnak, ami viszont nélkülözhetetlen a demokratikus politikai rendszer hatékony működéséhez (Orbán-Szántó 2006: 144).¹

Putnam (2006: 208) azt is megfogalmazza, hogy *a megfelelő társadalmi tőke-készlettel rendelkező közösségek élvezik a magasabb gazdasági növekedés, az alacsonyabb szintű bűnözés, a kiterjedt szocializáció, jobb lelki/egészségi állapot vagy a jobb iskolai teljesítmény előnyeit* (Orbán-Szántó 2006: 143).

Ezen újfajta tőke megérintette a gyakorlati szakembereket is: az 1990-es évektől a tudományos érdeklődés mellett az alkalmazott, *közpolitikai figyelem* erősödött ezen erőforrás iránt². Ennek megfelelően a különféle fejlesztési intézmények (pl. Világbank, Európai Bizottság) egyre jelentősebb mértékben kezdtek építeni a gazdasági növekedést, illetve a fenntartható társadalmi fejlődés célzó tevékenységük során a társadalmi tőkére (Orbán-Szántó 2006: 139; Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 336, 343). A *regionális fejlődés* kutatása terén is jellemző az érdeklődés, mely egyrészt kifejezetten a társadalmi tőke kifejlesztésének lehetőségeit vizsgálja (Birch-Whittam 2008). Egyfajta sajátos egymásra hatás látszik ugyanis működni: a társadalmi tőke fejleszthető a harmadik szektor által, ami – cserébe – előremozdítja és megszilárdítja a fenntartható regionális fejlődést (Birch-Whittam 2008: 438). (Másképpen) ugyanis a civil szervezetek a helyi és regionális szintű területfejlesztési programok *implementációjában* és az ezzel kapcsolatos *döntésekben* az EU-s fejlesztéspolitika átalakulásával (Kovách 2000: 185; Kovách 2010: 26; 184), a kooperáció és partnerség elveinek előtérbe helyeződésével (Horváth 2003: 147–151; Berky-Kullmann 2011: 9–10) egyre jelentősebb gazdasági, társadalmi, politikai szerepbe kerülnek. A gazdasági élet és a környezeti változások gyors globalizálódásával, az individualizáció erősödésével, a nagypolitikai erőter változásával – a szocializmus összeomlása, az európai közösség átalakulása – párhuzamosan előálló problémák megoldásában ugyanis új együttműködési formák alkalmazása vált szükségessé. A civilek ennek kapcsán a területfejlesztésben a szubnacionális (helyi, regionális) szintek fejlesztéseinek humán és gazdasági erőforrásai integrálásával, a szintek közötti felelősségmegosztás, a kooperáció és a hálózatosodás elősegítésével vesznek részt – teret biztosítva az alulról szerveződő, részvételen alapuló fejlesztési gyakorlatnak (Kovách-Kučerová-Megyesi 2005: 109–110).

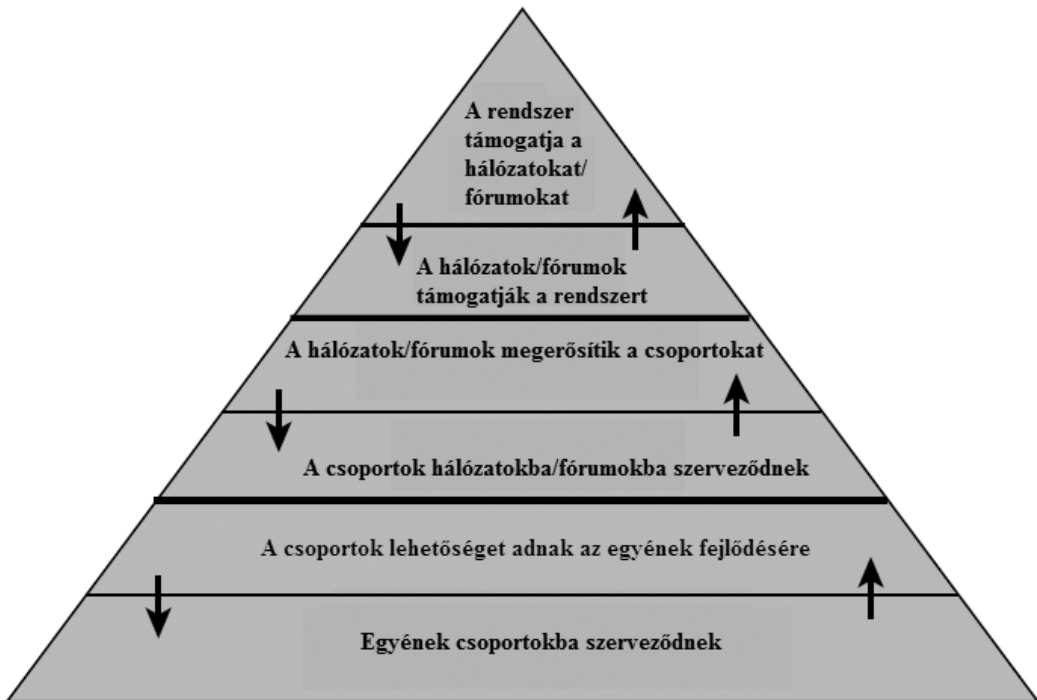
- 1 A regionális fejlődés tekintetében ugyanilyen körkörös viszonyt ír le Birch-Whittam (2008), amire alább röviden utalunk is.
- 2 Hiszen a társadalmi tőke a fejlesztéspolitika tekintetében két szempontból is érdekes lehet: (1.) hogyan ragadható meg a (meglévő) társadalmi tőke hatása a rendszer működésére. Illetve (2.) – a módszertani individualizmus gondolatmentének értelmében – a társadalmi tőke kialakulása általában nem szándékolt mellékterméke, következménye a hagyományoknak, a történelmi együttélésnek, a közös történelmi tapasztalatoknak, a vallásnak és hasonló társadalmi tényezőknek – s mint ilyen a kormányzatnak csak korlátozott a közvetlen ráhatása a társadalmi tőke képződésére (Orbán-Szántó 2006: 150).

EURÓPAI UNIÓS VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA

Az EU-beli vidékfejlesztési politika célkitűzéseinek mikroszintű megvalósítása és kivitelezése – különösen a potenciális helyi szereplők és érintettek bátorítása, támogatása meglévő erőforrásaik mozgósítására –, valamint az általánosan kitűzött, makroszintű célok elérése tekintetében érdemes figyelembe venni bizonyos megközelítésbeli elemeket és tényezőket. Mindenek előtt lényeges dimenzió a vidékpolitika *projektesített* jellege (Kovách–Kučerová 2006, Kovách 2007), vagyis hogy a fejlesztési folyamat megvalósítása tulajdonképpen egyéni kezdeményezések; projektek köré szerveződik, melyek egyéni szándékokat, motivációkat jelenítenek meg, illetve a résztvevők erőforrásait adják hozzá a fejlesztési folyamathoz. Ezen projektek a vidékfejlesztési politika kulcselemeiként jelennek meg – hangsúlyozva a *közösségek* és a *partnerség* elvének szerepét (Kovách–Kučerová–Megyesi 2005) – a vidéki javak és szolgáltatások kommercializálásában (Kovách–Kristóf 2007). A projektesített fejlesztéspolitika további fontos aspektusaként emelhető ki az endogén fejlődés hangsúlyossága, valamint a *decentralizáció* (Csíke–Kovách 2002, Davey 2003) és a *lokalitás* (Barca 2009) kiemelt szerepe egy együttműködésen és hálózatalapon szerveződő folyamatban. Ezen szempontokhoz kapcsolódóan Chanan (1999) mutat be általánosságban egy, a helyi szereplőknek a fejlesztési folyamatba való bekapcsolódási, részvételi módjainak evolúcióját szemléltető modellt (Chanan 1999: 38). Ezen piramisként felépülő séma alapján a lakókörnyezetük helyzetének javítását, a terület prosperálásának elősegítését szándékozó helyi szereplők lehetőségeinek első fázisát az jelenti, amikor ezen közös célokban osztozó egyének közösségi csoportosulásokat alkotnak vagy bekapcsolódnak, részt vállalnak ilyen, már létező csoportok munkájában. Miután adott szereplő egy efféle csoport tagjává – akár kezdeményezőjévé, vezetőjévé – válik, a következő lépés a tagsági viszony aktivizálása, konkrét tevékenységekre váltása. Ebben a fázisban a csoportformálódáshoz, alapvető, a szervezeti viselkedéshez szükséges készségek és képességek kifejlesztéséhez, a bizalom és magabiztosság kialakításához, illetve a csoport céljainak kikristályosításához kapcsolódó tevékenységek kerülnek előtérbe. Miután a helyi csoport stabilan megalapozódott a néhány lelkes tag szervezési munkája és esetlegesen külső, már működő csoportoktól vagy ernyőszervezetektől kapott segítségnyújtás révén, a soron következő feladat további tagok, cselekvő partnerek keresése és bevonása a csoport tevékenységeibe és/vagy kapcsolatépítés más, a közös érdekekben osztozó csoportokkal a célkitűzések elérésére. A csoport kinyílásának eme kooperatív időszakában a *csoportok közötti együttműködés* általi közös munka stratégiai tervezése szükséges, a csoporttagok, a személyzet és az önkéntesek megfelelő kompetenciái kulcselemmé válnak, és sor kerülhet a szerveződés bázisának kiszélesítésére szociális – újabb társadalmi szegmensek bevonásával – és/vagy földrajzi – az elért célcsoport nagyobb térbeli lefedése – tekintetben. Amennyiben az előbbi együttműködések megszilárdulnak és hatékonyra válnak, kialakulhatnak bizonyos ernyőszervezetek, *fórumok és hálózatok*, amikor már lehetővé válik a szervezetekben az is, hogy tagjaik számára bizonyos szolgáltatásokat nyújtsanak, közösségeik kohéziós szintje és az önkéntes szektor jelentősége növekedjen, továbbá a más ágazatokkal ápoltságosabb, gyakoribb, intenzívebbé váljanak. Jelen folyamatok betetőződéseként végül ezen csoportokba szervezett egyéni kezdeményezők és cselekvők agglomerátumai a nyilvánosság elé lépnek egyrészt képviselve mind a tagokat, mind pedig a szélesebb érintetteket, célcsoportokat, másrészt kifejezve, artikulálva az együttműködés célkitűzéseit és stratégiáját. Az érdekérvényesítés hivatalos szférá-

iba kerülve a hálózatot képviselő tagok számára elengedhetetlenné válik, hogy felkészültek legyenek – vagy segítséget kapjanak – a hatóságokkal, illetve különféle érdekcsoportokkal folytatott tárgyalások tekintetében. Ilyen körülmények mellett megnyílik a lehetőség a lokalitás egészének, illetve annak lakosságának együttes fejlődése előtt, a helyileg kitűzött célok megvalósíthatóvá válnak (Chanan 1999: 38–39).

Amennyiben a részvételi folyamatok fenti evolúciója sikeresen lezajlik, az érdekeltek bevonódása, részvétele kölcsönösen gyümölcsözővé válik a fejlődés különböző szintjein. A koncepció kidolgozója ezt egy másik piramisstruktúrán keresztül szemlélteti (1. ábra): a szervezettség egy bizonyos szintjétől a létrejövő hálózatok struktúrája nem csupán a benne foglalt csoportokat segíti, hanem *olyan rendszerként* kezd el működni, mely – a struktúra legfelső szintjéről kiindulva – *a hálózat egészének működését támogatja*. Ezen kedvező hatás elsődlegesen a rendszer alkotta hálózatokat érinti, illetve a hálózatokon keresztül az azokban lévő csoportok szintjén egyaránt érvényesül, majd a csoportok közvetítésével végezetül eljut a legalsó szintig; a lokalitás szintjéig – azokhoz a résztvevőkhöz, egyéni kezdeményezőkhöz, akik eredetileg a csoportokat és a szervezeteket a kezdeti időszakban megformálták, s az egész folyamatot elindították (Chanan 1999: 39–40).

1. ábra. A bevonódási piramis
Forrás: Chanan 1999: 40 alapján

Kutatásunk keretében a részvétel és bevonódás evolúciójának fenti modelljei és folyamatai – meglátásunk szerint – hasznosan alkalmazhatók az Európai Unió vidékfejlesztési politikája struktúrájának és implementációjának értelmezésére. Amennyiben ebben a tekintetben az uni-

ós fejlesztéspolitika ezen szelete – részben legalábbis – utóbbi piramismodellhez meglehetősen hasonló struktúrára alapul (v.ö. Ray 2001: 280–281): a tagállamokban a vidéki térségek, lokalitások mint közösségek formálisan is megszervez(öd)ésre kerülnek – az úgynevezett helyi akciócsoportok (HACS) keretében, illetve által. A HACS-ok ugyanis – ebben az értelemben – a lokális viszonyok fellendítésében érdekelt, a térség fejlődését fontosnak tekintő helyi közösség és/vagy helyi csoportok, szervezetek mentén alakulnak ki. Miután ezen helyi cselekvők – vagy azok csoportjai – megszerezték a hivatalos felhatalmazást, a képviselői lehetőséget; azaz az EU-vidékfejlesztéspolitika szabályozásának megfelelően helyiakciócsoport-státust kaptak, a részévé válhatnak egy specifikus, erre a célra szerveződött hálózatnak (European Network for Rural Development; ENRD). Az ENRD jelmondata az európai vidék térségeinek összekapcsolását hirdeti (*‘Connecting Rural Europe’*), és ezen ernyőszervezethez való csatlakozással a fejlődésben érdekelt helyi szereplők (csoportjainak, hálózatának) lehetőségei jelentősen kiszélesednek. Mivel e vidékfejlesztési hálózat támogatja és technikai segítséget nyújt a hasonló érdeklődésű lokális szereplők potenciális együttműködéséhez, összekapcsolódásához elengedhetetlen információcseré koordinálásában, valamint a valós együttműködések megvalósításához specifikus kooperációs projekteken keresztül. Ehhez például a honlapján egy interaktív partnerkeresőt, illetve adatbázist üzemeltet, melynek tagjai az EU HACS-jai, illetve az általuk meghirdetett projektötletek, tematikus együttműködési felhívások, melyek böngészésével a hasonló érdeklődésű, hasonló problémákkal szembesülő helyi akciócsoportok Európa bármely pontjáról megtalálhatják egymást, s akár – sikeres projekt esetén – összefogva valósíthatják meg közös érdekeiket uniós pénzügyi források támogatásával. Ebben a – tartalmilag már feltöltődött, működőben lévő – fázisban a csoportok hálózataként felépülő rendszer támogatni kezdi a benne lévő szervezeteket és (helyi akció)csoportokat, illetve utóbbiakon keresztül magukat az adott vidéki közösség tagjait lokálisan meghatározott és beágyazott céljaik elérésében, vagyis a rendszer egészében egy támogató struktúrává válik.

Annak vizsgálatához, hogy ezen együttműködésen alapuló uniós vidékfejlesztési politika mennyiben integrálja egy kiegyensúlyozott közösségi rendszerbe az EU tagállamait, Ray 2001-es tanulmánya szolgáltat felvetéseket. A LEADER-kezdemenyezés – mint az uniós vidékfejlesztés újraterritorializált rendszere (Ray 2001: 280) – háttérének, felépítésének értelmezése során a kutató elkülönít két működési módot: egyrészt utal arra, hogy a rendszer működése során kialakuló, alulról szerveződő nemzetek feletti együttműködések hierarchikus struktúrához vezetnek, melyben bizonyos területek kedvezőbb pozícióba kerülnek. Ezen előbbi, horizontális működési mód mellett másrészt a rendszer redisztributív üzemmódja központosítottság nyomait viseli magán, mely mintázatban a források, támogatások mellett hatalom, projektgenerálási ötletek, tapasztalatok, valamint részvételi formák és érdekérvényesítési lehetőségek is megjelennek (Ray 2001: 292–293).

Az uniós vidékfejlesztés nemzetek feletti együttműködési rendszerének empirikus vizsgálata során Ray a LEADER II. 1997 és 2000 közötti TCP³-projekteket elemzi, arra keresve választ,

3 „*Transnational Co-operation Project (TCP)*” (Ray 2001: 281). A tanulmányban használt kifejezést vesszük át a szakirodalmi részből, s az elemzések során a projektek ugyanezen formájára a nyilvántartás megjelölése alapján TNC-ként hivatkozunk.

hogy az együttműködések keretében létesített kapcsolatok milyen jellegzetességeket mutatnak. Eredményei alapján megfogalmazható, hogy általánosságban a projektek egy kis része kap kiemelkedő szerepet a nemzetek közötti összeköthetőség terén. A projektek szintjét elhagyva az együttműködési rendszerben részt vevő területek vonatkozásában szintén egy hierarchikus struktúra kialakulásáról számol be, amennyiben néhány térség jóval sikeresebben volt képes központi pozíciót kialakítani magának másokhoz képest. Az országok és régiók ezen különbségei mögött feltételezett tényezőként a politikai-adminisztratív kultúra milyenségére, az európai fejlesztési politika iránti attitűdökre utal, ami a TCP-kben való részvételt és az azok keretében kialakított kapcsolatok kiterjedtségét egyaránt befolyásolja. Elemzései jelentős mértékű koncentrációról tanúskodnak: a vezető kezdeményezők közel fele öt országból kerül ki, s különösen jelentősnek bizonyul ebben a tekintetben az Ír Köztársaság, továbbá Ausztria, Franciaország, Olaszország, Spanyolország és Anglia szerepe, más megközelítésben – a TCP-aktivitás terén – pedig Spanyolország foglal el vezető pozíciót. A TCP-projektgenerálás tekintetében olyan összefüggést tár fel, mely szerint az adott nemzet által kialakított helyi szerveződések magasabb száma magasabb TCP-aktivitással jár együtt (Ray 2001: 285–289). Összességében azonban legfőbb következtetése, hogy – bármely nézőpontból vizsgáljuk is – az európai uniós vidékfejlesztés eme sajátos rendszere képes lehet hierarchia kialakítására (Ray 2001: 289). A kutató tanulmánya végén kérdésként azt fogalmazza meg, hogy az általa feltárt hierarchia tartósnak bizonyul-e, a rendszer sajátosságaként marad-e meg – ezzel nehezítve például a későbbi belépők részvételi lehetőségeit (Ray 2001: 293).

MÓDSZERTANI HÁTTÉR

Annak érdekében, hogy az európai uniós vidékfejlesztési politika empirikusan elemezhetővé váljon, első lépésként egy projektszintű adatbázist állítottunk össze, melyhez a European Network for Rural Development hivatalos LEADER TNC (TransNational Cooperation)-projektlistája nyilvántartásának 2007–2013-as tervezési időszakra vonatkozó információit használtuk fel⁴. A hozzáférhető projektlista információi alapján a projektek néhány fontosabb jellemzőit rendeztük adatbázisba megfelelő változók kialakításával⁵, mindösszesen 448 megfigyelési egységre – projektre – vonatkozóan. Az ily módon kialakított, elemzésre alkalmas adatbázis az összes, a döntéshozók által hivatalosan – 2014. 06. 13-i dátummal – elismert projektet magában foglalja, vagyis a megfigyelési egységek körének kialakítása során mintavételre nem került sor; a TNC-projektek teljes sokaságát lefedi a vizsgálat⁶. Az adatorganizáció második

4 A nyilvántartás sajnos a szervezet honlapján pdf-formátumban állt rendelkezésre, így az abban szereplő bejegyzéseket egyenként kellett Ms. Excel-munkafüzetbe újrarögzíteni, így – az utólagos ellenőrzés ellenére sem kizárt, hogy – az adatbázisban kisebb hibák előfordulhatnak.

5 A változók leírását a mellékletben közöljük.

6 Ennek tükrében az adatelemzések során – azon kevés statisztikai eljárás esetében, melyeket alkalmazunk – nem vizsgáljuk a tesztek szignifikanciaértékeit, mivel az eredmények – mintavétel nem lévén – nem kerülnek általánosításra valamilyen szélesebb körben.

fázisában a fenti alapvető projektszintű adatbázist országok szintjén aggregáltuk⁷ – kizárólag az EU-tagállamokat szerepeltetve a megfigyelési egységek között. Ily módon egy olyan adatbázist hoztunk létre⁸, mely tartalmazza a transznacionális, kooperációs LEADER-projektek keretében a tagállamok között létesült országközi kötések, kapcsolatok (együttműködések) összesített számát.

Az adatbázis(ok) jellegének megfelelően adatelemző munkánk szempontjából a megfigyelési egységeknek két eltérő típusa különböztethető meg: a vidékfejlesztési, együttműködési projektek és támogatások eloszlási mintázatainak *feltáró* elemzése során a megfigyelési egységek maguk a kooperációs projektek. Emellett a tagállamok szintjén aggregált kapcsolathálózati adatmátrix esetében a megfigyelési egységek másik formájáról beszélhetünk; itt az országok közötti – egyszeri⁹ – kapcsolatok képezik ezen alapegységeket.

Az adatelemzés során egyrészt leíró statisztikákat alkalmazunk a projektek és pénzügyi források országok közötti eltéréseinek vizsgálatára, amit a területi elemzések módszertanában (TE 2005) használatos koncentrációs mérőszámok (pl. Hoover-index, Robin Hood-index), illetve korrelációs együtthatók kiszámításával egészítünk ki az eloszlások egyenlőtlenségeinek, illetve a változók közötti kapcsolatok erősségének számszerűsítésére. Előbbiekben túl alapszintű kapcsolatháló-elemzési technikákat és hálózati mutatószámokat (pl. Freeman-féle fokszámközpontiság) használunk az EU-tagállamok transznacionális, kooperációs projektjeinek keretében kialakuló együttműködési hálózat illusztrálására és leírására.

7 Nyilvánvalóan részletgazdagabb képet kaphatunk az együttműködés jellemzőiről, ha nem tagállami szinten, hanem az azokon belül működő helyi akciócsoportok szintjén végezzük el elemzésünket. Erre azonban sajnos nem nyílt lehetőségünk, mivel a kutatás adatgyűjtési és adatorganizációs szakaszában a TNC-projektek teljes, Ms. Excel formátumban böngészhető, illetve letölthető adatbázisa nem volt elérhető; a honlap üzemeltetői megszüntették ezt a korábban rendelkezésre álló funkciót. A ENRD illetékes(nek feltüntetett) kollégájának írt hivatalos adatkérelmező levelünkre pedig nem érkezett semmilyen válasz. Így adatgyűjtésünket kénytelenek voltunk a pdf-formátumban nyilvánosságra hozott, áttekintő kimutatás információira alapozni, s az adatbázis összeállítását manuálisan elvégezni az összes projektre vonatkozóan. Ebben a helyzetben – figyelembe véve, hogy a vonatkozó tervezési időszakban a rendszer összesen 2451 HACSt tartott számon – adódott, hogy a projektszintű adatokat tagállami szinten kódoljuk le. A HACSt-ek külön azonosítása és adatbázisba rendezése még jobban megnövelte volna az így is rendkívül hosszú adatbázis-összeállítási munkát, emellett pedig az adatok interpretációja szempontjából beszédesebb és könnyebben értelmezhető az országok szerinti összevetés. A kutatás egy későbbi, de nem eme *feltáró* szakaszában felmerülhet egy részleges vagy – a rendelkezésre álló erőforrások fényében akár teljes – HACSt-szintű adatbázis felépítése, ahogyan arra a tanulmány záró gondolatai keretében munkánk lehetséges továbbfejlesztési irányai kapcsán utalunk is.

8 Az eredeti nyilvántartás négy LEADER TNC-projekt esetében nem közli a kezdeményező (vezető) partnert, ezért a végleges adatbázis mindösszesen 444 megfigyelési egységet tartalmaz.

9 A kutatómunka jelen fázisában a pdf-nyilvántartás újrakódolása során az országok közötti együttműködésre vonatkozó adatokat dummy változó formájában tüntettük fel. Ami lényegében azt jelenti, hogy adott transznacionális együttműködési projekt esetében mindössze azt regisztráltuk, hogy adott kezdeményező partner ország mely más partnerország(oka)t vont be az együttműködésbe, azt azonban nem, hogy hányszor (hiszen az aggregáció országok szintjén valósult meg, bár a kapcsolatokat országokban működő helyi akciócsoportok alakították ki, vagyis az adatbázisban nem szerepel, ha egy adott partnerországból több HACSt is bekapcsolódott az együttműködési projektbe).

ADATELEMZÉSEK

Feltáró jellegű kutatásunk alábbi adatalemző részében arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk: a Chanan (1999) által a helyi fejlesztések nagyobb struktúrákká növekedését leíró, bevonódási modelljeként értelmezett uniós vidékfejlesztés együttműködési rendszere milyen makroszintű mintázatokkal jellemezhető, illetve Ray (2001) vizsgálatait alapul véve annak feltérképezésére vállalkozunk, hogy az EU-tagállamok szintjén kimutatható-e¹⁰ a vizsgált időszakban, az időközben kibővülő uniós közösségben (is) a nemzetek feletti együttműködési hálózatban hierarchia¹¹.

A LEADER TNC-PROJEKTEK ELOSZLÁSA

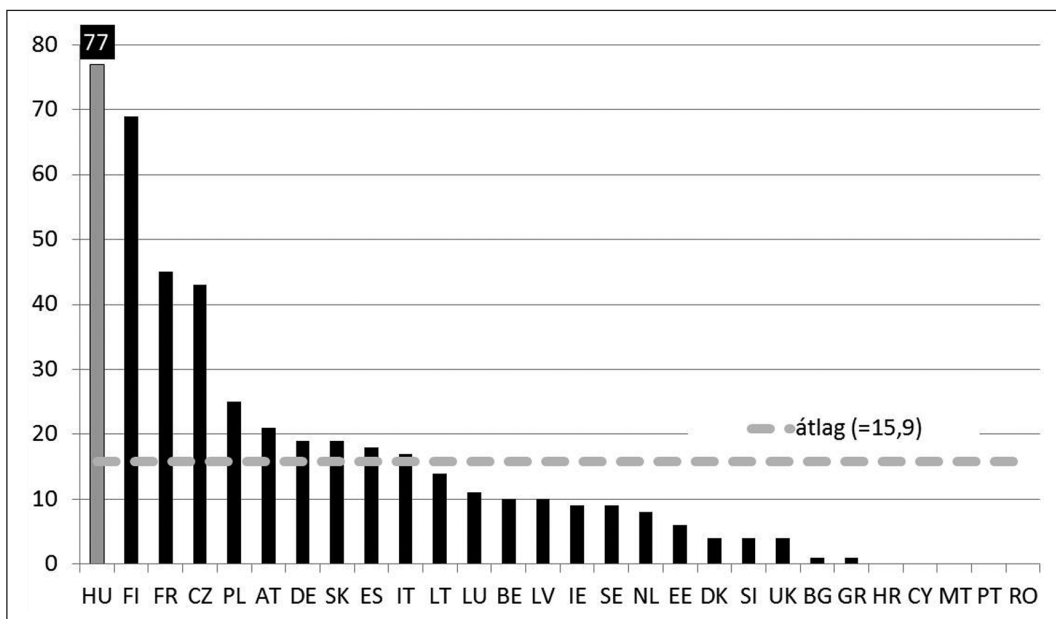
Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának az államközi együttműködés előmozdítását szolgáló együttműködési projekteinek eloszlása meglehetősen egyenetlen képet mutat. A tagállamok némelyike (Horvátország, Ciprus, Málta, Portugália, Románia) a vizsgált időszakban (2007–2013) kezdeményező félként nem vállalt – sikeresen¹² – szerepet az uniós szintű vidékfejlesztési hálózat felépítésében, ugyanakkor a fennmaradó országok körében is jelentős különbségek mutathatók ki a projektgenerálási aktivitás terén (2. ábra). A fennmaradó tagországok közül tizenhárom esetében a vezető partnerként jegyzett projektek száma átlag (=15,9) alatti értéket vesz fel, vagyis a vidékpolitika ezen dimenziója által megcélzott potenciális érintettek többségének körében a TNC-projektek kezdeményezése átlagon aluli aktivitást mutat. Az országok további csoportját a relatíve magas, a teljes vizsgálati körre jellemző átlagos szintnél magasabb projektszámmal jellemezhető tagállamok adják (pl. Lengyelország, Ausztria, Német-

10 Kutatómunkánk jelenlegi *feltáró* szakaszában célunk tehát mindössze az, hogy Ray (2001) tapasztalatai alapján empirikusan megkíséreljük megvizsgálni: vajon a kibővített EU szintjén is felfedezhető-e hierarchikus struktúra kialakulása a vidékfejlesztés nemzetek feletti együttműködésekben alapuló formájában. Adatok szintjén maga Ray (2001) nem elemzi illetve indokolja részletesen, hogy az általa feltárt hierarchikus jelleg milyen konkrét empirikus hatások, mechanizmusok következtében alakul ki – sokkal inkább „*munkahipotéziseket*” (Ray 2001: 287) állít fel adatok és elméleti koncepciók alapján, kiegészítve egy „*egészséges mértékű spekulációval*” (Ray 2001: 280) –, és munkánk jelen szakaszában magunk sem törekszünk a tapasztalt tendenciák okainak bemutatására, az eredmények magyarázatára. Magyarázó jellegű megállapítások megtételére kutatásunk egy későbbi állomásában nyíltat majd lehetőségünk kibővítve adatokat illetve további – jellemzően kvalitatív – kutatási technikákat alkalmazva, amint erre a tanulmány záró gondolati kapcsán a továbbfejlesztési lehetőségek között is utalunk.

11 Ray kutatásával ellentétben – melynek keretében szándékosan nem fordít figyelmet az együttműködés földrajzi sajátosságaira (Ray 2001: 286) – nem pusztán a hierarchia megjelenését, hanem az egyes országok abban elfoglalt pozícióját vesszük górcső alá. Az adathiány mellett részben ez is indokolja, hogy elemzéseinket országok, nem pedig helyi akciócsoportok szintjén végezzük.

12 Amennyiben elképzelhető, hogy ezek az országok is rendelkeztek vidékfejlesztési együttműködési projekt ötlettel vagy javaslattal, azonban vagy nem találtak partnert kezdeményezésükhöz más országokból, vagy projekt javaslataik nem kerültek támogatásra az elbírálási folyamatban, mindenesetre a hivatalos statisztikai kimutatás adatai alapján nem szerepelnek LEADER TNC-projektekben kezdeményezőként.

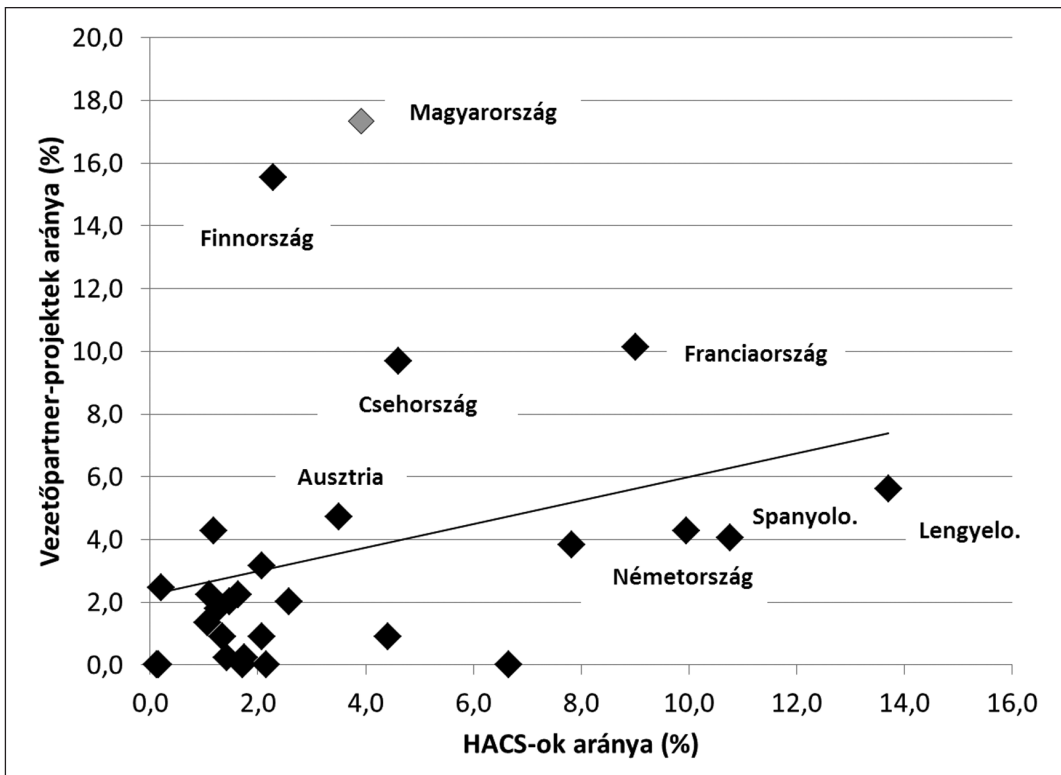
ország, Szlovákia, Spanyolország, Olaszország). Jóllehet ezen kedvezőbb helyzetben lévő csoporton belül is megfigyelhető az országok egy szűkebb alcsoportja, melyek körében kiemelkedően magas az EU-s szintű vidékfejlesztési együttműködési projektekben való kezdeményező szerep, beleértve – Finnország, Franciaország és Csehország mellett – Magyarországot is a legmagasabb értékkel (77 LEADER-projekt, az összes együttműködési kezdeményezés 17,3%-a). Az uniós vidékfejlesztési együttműködési projektek tagállamok közötti eloszlása általánosságban tehát markáns különbségeket mutat; amit a projektek magas koncentrációja is alátámaszt: a támogatott programok több mint fele (52,7%) mindössze a potenciálisan részt vevő 28 tagállam közül négy által realizálódik, melyek közül kettő hosszabb ideje tagja a közösségnek (Franciaország mint az EU – intézményi előzményének – alapító tagja és Finnország mint 1995 óta tagállam) és a fennmaradó két ország a relatíve újonnan csatlakozó tagállamok közül kerül ki. A projektek koncentrátságának – amellet, hogy azok több mint fele mindössze négy ország kezdeményezési készségének tudható be – további fontos mutatójaként értelmezhető, hogy az érintett tagállami „négyesfogat” – országszinten – az uniós vidékfejlesztés eme pillére szempontjából kiemelt jelentőséggel bír, – amennyiben ezen helyi közösségi szerveződések hivatottak és jogosultak uniós támogatással vidékfejlesztési projekteket tervezni, szervezni és megvalósítani – helyi akciócsoportoknak (HACS) mindössze kevesebb mint egyötödét (19,8%) foglalja magában (az elemzés programozási időszakában a HACS-ok teljes száma 2451).

2. ábra. LEADER TNC-projektek eloszlása kezdeményező országok szerint

Ezen utóbbi szempontból vizsgálva, a LEADER-projektek országok közötti eloszlása mindössze gyenge összefüggést mutat (3. ábra) a helyi akciócsoportok tagállamok szerinti elterjedtségével. Jóllehet összességében pozitív trend ($R=0,30$) rajzolódik ki eme vidékfejlesztési együttműködési projektek tagállami aránya és a HACS-ok tagállami aránya között, azaz

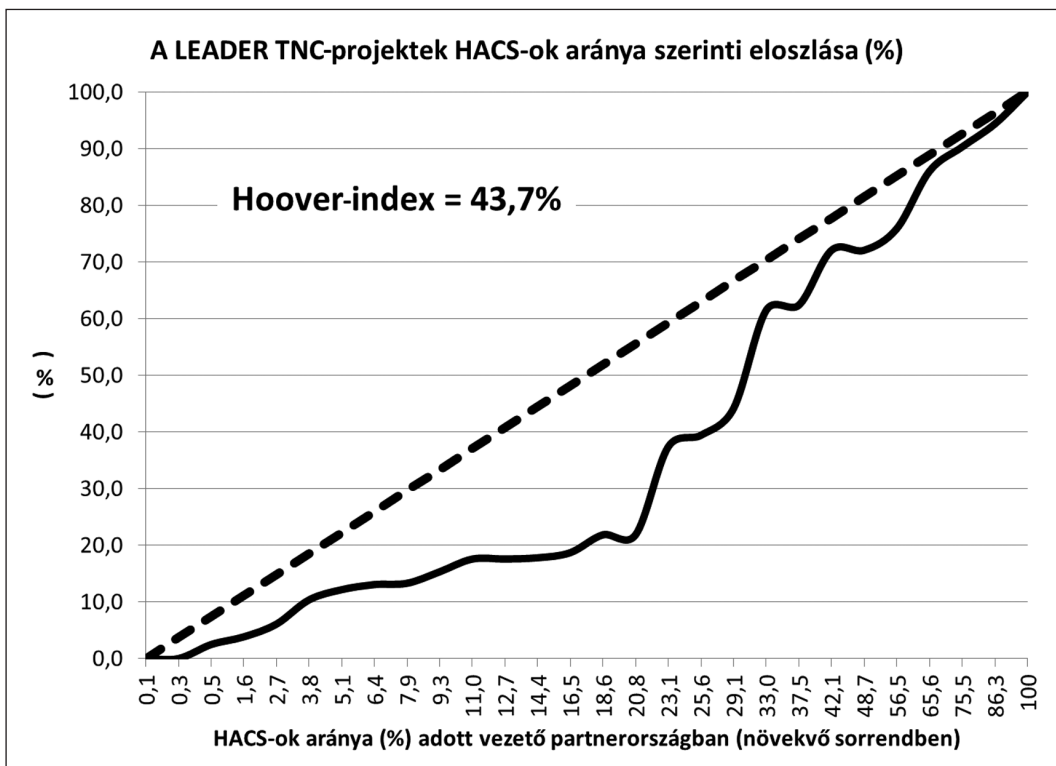
általánosságban minél magasabb a helyi vidékfejlesztési potenciál (a helyi akciócsoporthoz arányával közelítve) egy országban, annál magasabb a vidékfejlesztési együttműködési céllal beadott (sikeres) projektek aránya¹³, azonban több kivétel is megállapítható, ami magyarázhatja a korrelációs együttható alacsony értékét. Azon EU-tagállamok esetében például, melyekben a legmagasabb számban kerültek megszervezésre helyi akciócsoporthoz s így az összes HACs relatíve nagy(obb) része található ezen országokban (Lengyelország, Spanyolország, Németország), arányaiban alacsonyabb projektkezdőmunka aktivitás mutatható ki. Ugyanakkor éppen el-
lentéses kép rajzolódik ki pl. Magyarország, Finnország, Csehország és Szlovákia esetében, mely tagállamok körében az országokban működő HACs-ok relatív számához képest jóval magasabb a TNC-projektek aránya, vagyis ezen országok ebben a dimenzióban felülreprezentáltak a transznacionális vidékfejlesztési együttműködési projektekben relatív fontosságukhoz, illetve az európai uniós vidéki térben elfoglalt jelenlétükhöz, pozíciójukhoz képest.

3. ábra. TNC-projektek és HACs-ok vezetőpartner-országok szerinti együttes eloszlása

¹³ Ezen empirikus tapasztalat összhangban van Ray (2001) azon kutatási eredményeivel, melynek értelmében a nagyobb számú HACs-csal rendelkező országokban magasabb a TCP-aktivitás (Ray 2001: 289).

A Hoover-index kiszámításával számszerűsíthetjük a LEADER TNC-projektek koncentrátságának mértékét (TE 2005: 8), illetve a projektek és helyi akciócsoportok aránya közötti eltérést (4. ábra), melynek értéke (43,7%) arról tanúskodik, hogy az együttműködési projektek több mint kétötöd részének más tagállam kezdeményezésében kellett volna megvalósulni ahhoz, hogy a projektek eloszlása összhangban legyen; visszatükrözze a HACS-ok országok szerinti arányait, eloszlását.

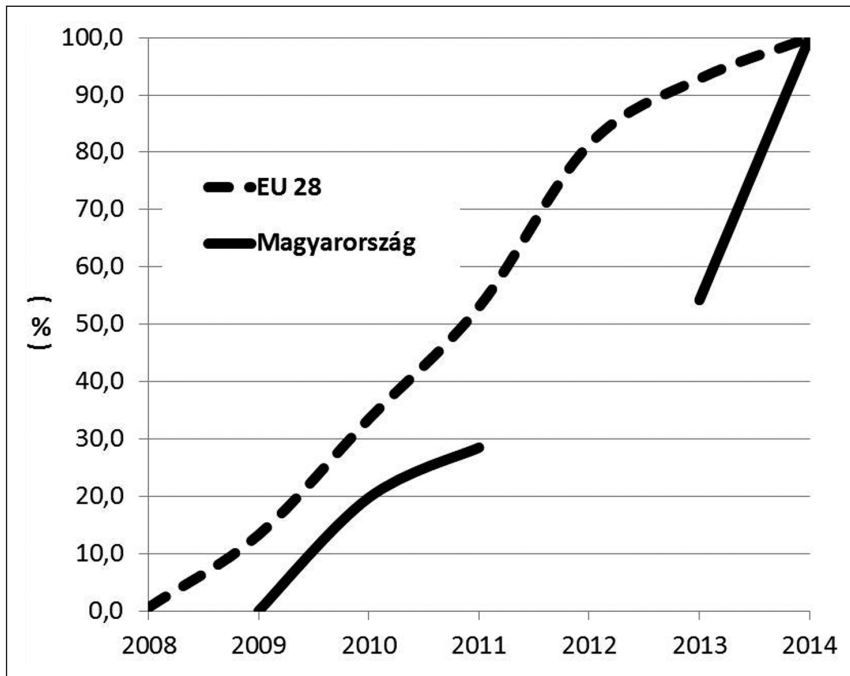

4. ábra. A LEADER TNC-projektek HACS-ok aránya szerinti eloszlása (%)

A 2007¹⁴–2013-as tervezési időszak során mindösszesen 68 535 086,1 euró támogatás került kiosztásra az Európai Unió tagállamai között transznacionális vidékfejlesztési együttműködések finanszírozására. A támogatások időbeli eloszlása összességében egyfajta természetes telítődési, szaturációs folyamat képét mutatja a vizsgált programozási időszakban, míg ezzel ellentétesen Magyarország esetében a forrásallokációs folyamat megszakítotttsága jellemző (5. ábra). Az ország számára ezen fejlesztési prioritás mentén megnyíló 3 596 355,5 euró

14 A valós forráslelvási folyamat – a kifizetések elindítása, folyósítása transznacionális együttműködési projektek megvalósításának támogatására – 2008-ban indul valószínűsíthetően azért (is), mert a tervezési időszak első évében a projektgenerálás, a partnerkeresés, a projektek benyújtása, a bírálati folyamat, illetve a támogatási döntések meghozatala zajlott.

össztámogatás (az időszak teljes vonatkozó költségvetésének 5,2%-a) felhasználása ugyanis meglehetősen felemás képet mutat, amennyiben 2008-ban, 2009-ben és 2012-ben nem regisztrálható forráslehívás ilyen projektfinanszírozási célra.

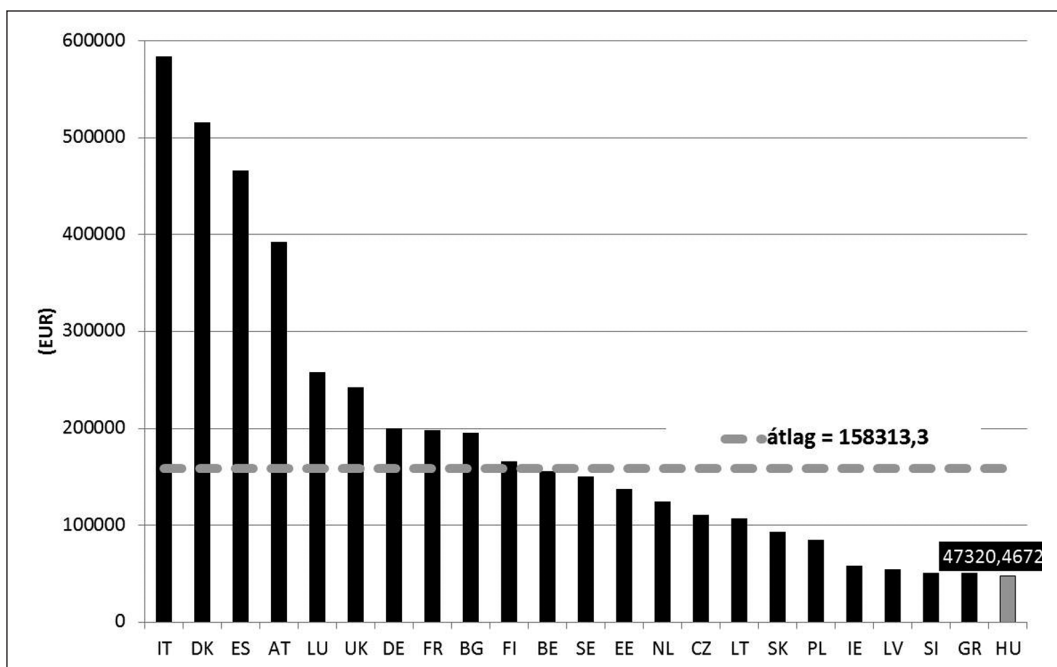

5. ábra. A LEADER TNC-projektek időbeli eloszlása (%)

A vidékfejlesztési együttműködési program összes költségvetéséből való alacsony részesedés a (leg)magas(abb) projektszámmal párosulva természetesen vezet ahhoz, hogy Magyarország az Európai Unió tagországai sorrendjében – azon tagországai közül, melyek rendelkeznek kezdeményezett kooperációs projekttel – az utolsó helyre került az egy projektre jutó átlagos támogatás tekintetében (6. ábra). A legalacsonyabb átlagos értékkel¹⁵ jellemezhető államok csoportját (Magyarország mellett idesorolható Írország, Lettország, Szlovénia, Görögország) egy, alapvetően szintén kedvezőtlen, a teljes körre számított átlagérték (=158 313,3 euró) alatti

¹⁵ Amint arra elemzésünk kapcsán a lektori kritika is rámutat, az átlag mint mutatószám használata torzított képet adhat az összevetések során, amennyiben a megfigyelési egységek szintjén összehasonlíthatja az egymással, jellegükből fakadóan, akár markánsan eltérő projektek adatait. Tekintve, hogy a TCP-együttműködéseknek több dimenziója is elkülöníthető, és az egyes projektek eltérő motívumokkal és célokkal valósulhatnak meg (Ray 2001: 282), az átlagolás során ezek a különbségek eltűnnek, illetve egy számban kerülnek kifejezésre. Az adatokban lévő ezen esetleges torzítást azonban sem becsülni, sem kiszűrni nincs módunk, mivel a TCP-adatbázis részletes verziója nem állt rendelkezésünkre, mindössze egy vázlatos, pdf-formátumban közzétett projektszintű összefoglaló táblázat információiból dolgozhattunk, mely nem tartalmazza a TCP-együttműködés jellegét, típusát vagy célját.

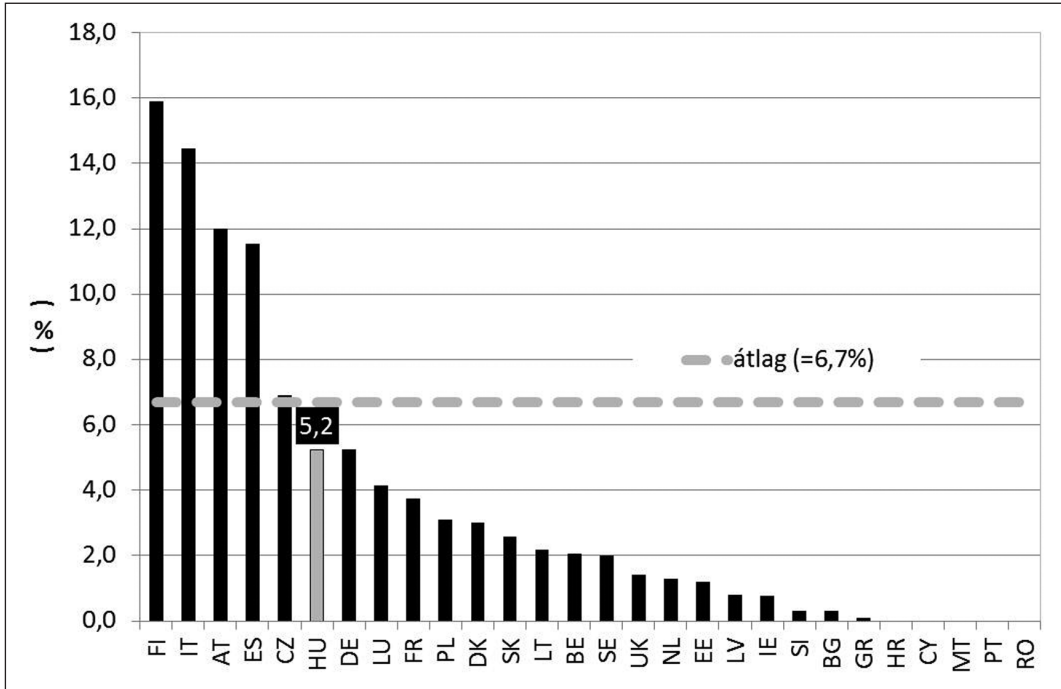
mutatókkal bíró csoport (Svédország, Észtország, Hollandia, Csehország, Litvánia, Szlovákia és Lengyelország) követi, továbbá átlag körüli Belgium pozíciója, s – az egyébként szintén magas projektgenerálási aktivitással jellemezhető – Finnország esetében is csak kevéssel haladja meg az átlagos támogatás a többségre jellemző értéket. Németország, Franciaország és Bulgária a többséghez – a többségre jellemző átlagértékhez – képest kedvezőbb helyzetben van, relatív előnye azonban Luxemburnak és az Egyesült Királyságnak még jelentősebb. A (messze) legmagasabb projektszinten számított, átlagos támogatási összeggel Olaszország rendelkezik, de a legfelső értékekkel jellemezhető tagállami csoportban található még Dánia, Spanyolország és Ausztria is – melyek közül egyik sem található meg a projektgenerálási rangsor legmagasabb helyezettjei között.

6. ábra. A LEADER TNC-projektek vezető partner országok szerinti átlagos támogatás összege

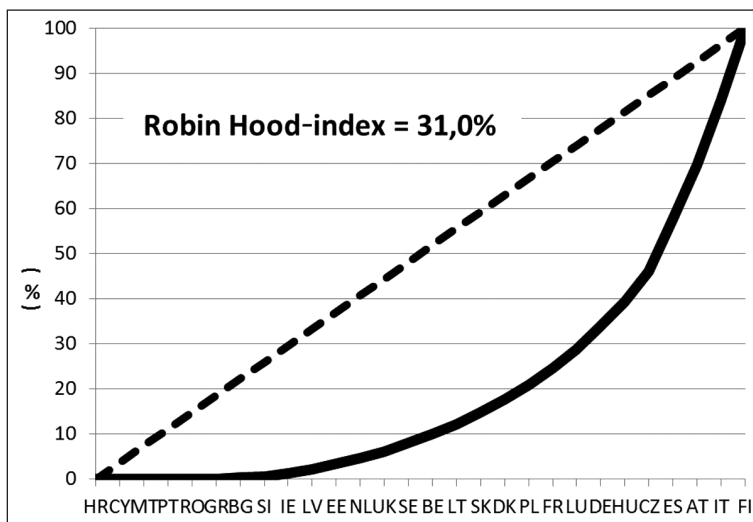
A vidékfejlesztési kooperációs program összes pénzügyi forrásának tagállamok közötti eloszlását vizsgálva egy alapvetően hasonló kép rajzolódik ki (7. ábra) – legalábbis ami a legkedvezőbb helyzetben lévő, legmagasabb részesedéssel bíró országok csoportját illeti. Olaszország, Ausztria és Spanyolország – kiegészülve Finnországgal az élen – ebben a dimenzióban is beletartoznak a legjobb pozícióval jellemezhető országok csoportjába a legmagasabb részt szerevezve a programozási időszak vonatkozó pénzügyi keretéből. Az egységnyi támogatási összegek értékeihez képest Magyarország – Németországgal megegyező – részesedési aránya alapján relatíve kedvezőbb pozíciót foglal el kevéssel az összes tagállamra számított – Csehország esetében is mérhető – átlagos érték (=6,7%) alatt. A országok egy további köre kevéssel (Luxemburg, Franciaország) vagy jelentősebb mértékben (Lengyelország, Dánia és Szlovákia) elmarad az átlagos értéktől, a többi tagállam esetében pedig legfeljebb kétszázalékos részesedési arány mérhető –

eltekintve a projektekben vezető partnerként részt nem vevő országoktól. Mindezek fényében ebben az esetben is számottevő egyenlőtlenségek mutathatók ki a tagállamok között; a vidékfejlesztési együttműködések finanszírozására felhasznált pályázati támogatásoknak több mint felét (53,9%) mindössze ezen négy ország tudhatja magáénak. Alapvetően tehát erős forráskoncentráció mutatható ki, amit tovább árnyal, hogy a támogatások ezen magas hányada – országok szintjén – mindössze a helyi akciócsoporthoz egyötödét (24,4%) fedi le, az összes projektnek pedig kevesebb mint egyharmadát (28,8%) teszi ki.

7. ábra. Az összes támogatás vezetőpartner-országok szerinti eloszlása (%)

A projektekből való országok szerinti részesedés és a támogatási összegek tagállami szintű eloszlása közötti egyenlőtlenség mértékéről (8. ábra) ebben az esetben (is) grafikusán a Lorenz-görbe (TE 2005: 11–12), számszerűen pedig a Hoover-index – illetve annak módosított; a jövedelmek eloszlásának egyenlőtlenségei esetén alkalmazott változata, a Robin Hood-index (TE 2005: 8–10) – informálhat, melynek értéke alapján (=31%) megfogalmazható, hogy összességében a forrásoknak közel egyharmadának kellene más országhoz tartoznia ahhoz, hogy a projektek tagállamok közötti eloszlásának mintázatával harmonizáljon.

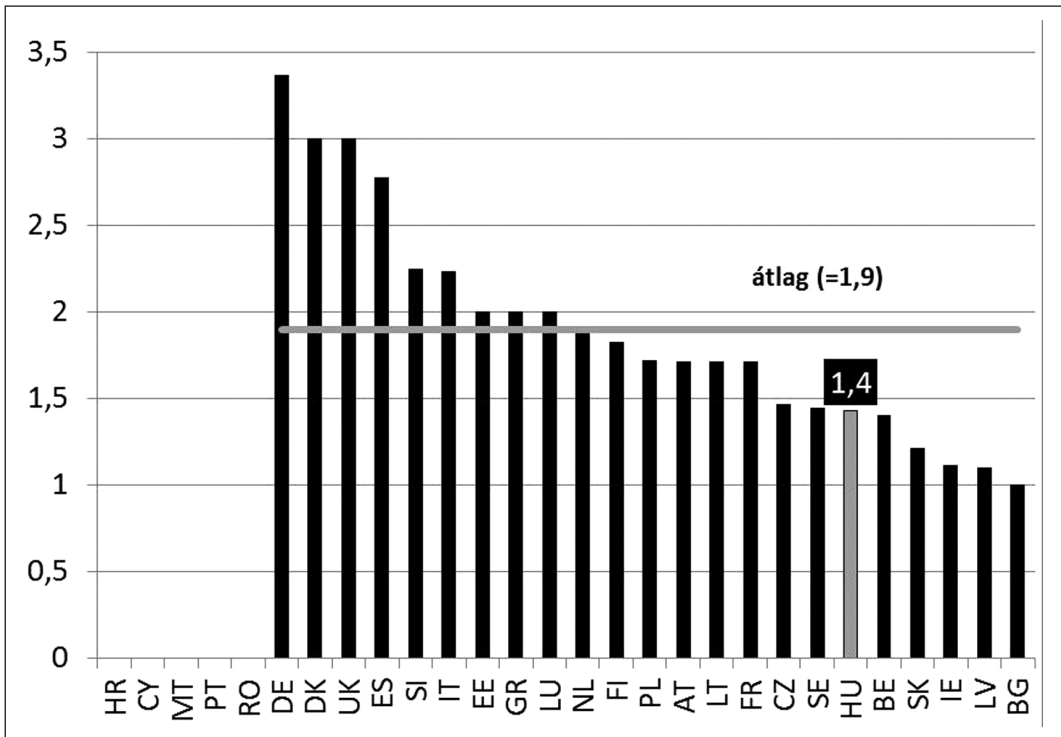

8. ábra. A LEADER-projektek és támogatási összegek Lorenz-görbéje

Vidékfejlesztési együttműködési hálózat

A transznacionális vidékfejlesztési kooperációs projektek keretében, országos szinten aggregálva, a legmagasabb számú partner(ország) elérésére Németország esetében került sor: a mindösszesen 19, az ország – valamely helyi akciócsoportja(i) – kezdeményezésében megvalósult együttműködési projekt keretében mindösszesen 64 más országbeli HACS vett részt partnerként, ami egy projektre számítva átlagosan 3,4-es partnert jelent (9. ábra). Dánia, az Egyesült Királyság és Spanyolország alkotják az összes tagállamra számított átlagos értéket (=1,9 partner/projekt) jelentősen meghaladó partnerszámmal jellemezhető országcsoportot, továbbá Szlovénia és Olaszország tartoznak még azon tagállamok közé, melyek esetében az átlagos értéket meghaladó partnerszám mérhető. Az átlagos értékhez képest számottevően alacsonyabb fajlagos partnerségi mutatószám jellemzi Csehországot, Svédországot, Belgiumot, illetve Magyarországot (átlagosan 1,4 partner/projekt), végezetül Írország, Lettország és Bulgária projektjei esetében a partnerek átlagos száma egy körül (~1,1 partner/projekt) mozog.

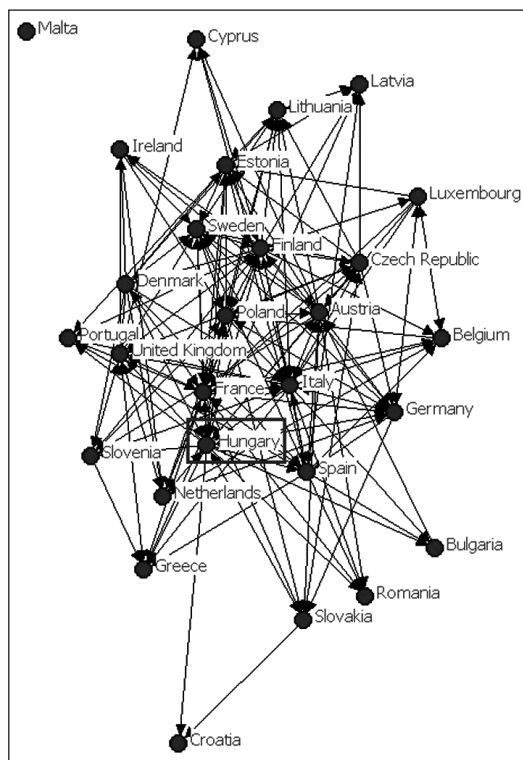
Az előbbieken áttekintett adatok ugyancsak azt a képet erősítik, hogy a transznacionális, vidékfejlesztési kooperációs projektek köréből Horvátország, Ciprus, Málta, Portugália és Románia kimaradnak, mivel esetükben természetesen projekt-partnerországokkal – illetve azok átlagos számával – sem lehet számolni. Ehhez képest azonban az uniós vidékfejlesztési együttműködések tagállami szintű partnerségi hálózatának mintázata arról tanúskodik, hogy mindössze egy ország (Málta) marad kívül ezen az EU-szintű vidéki közösségen, a többi tagállam mindegyike integrálódik valamilyen formában és mértékben ebbe a hálózatba – az önállóan, vezető partnerként kezdeményezett LEADER TNC-projekttel nem rendelkező országok más tagállamok partnereiként, azok közvetítésével szintén beágyazódnak az együttműködés eme struktúrájába.

9. ábra. Partnerországok átlagos száma a vezetőpartner-projektekben (db)

Az így kialakult európai uniós vidékfejlesztési kooperációs hálózatról ugyanakkor korántsem mondható el, hogy egységes volna (1. gráf); sokkal inkább egyfajta hierarchia mutatható ki a hálózat itt vizsgált szereplői; az EU-tagállamok között (a hálózat központosságát = 11,15%), amennyiben bizonyos országok a kooperációs struktúra központibb pozícióiban találhatók, míg más tagállamok periférikusabb helyzetet foglalnak el a rendszerben. Előbbi, centrális szereplők kapcsán külön figyelmet érdemel Magyarország elhelyezkedése, ugyanis a kapcsolatháló felettébb erőteljesen beágyazott elemének bizonyul. Olyannyira igaz ez, hogy – a hálózatot szimmetrikus struktúráként tekintve – a három legmagasabb kapcsolatszámúval rendelkező dobogós országok – Finnország (107 kapcsolat) és Franciaország (87 kapcsolat) – élén található Magyarország (141 kapcsolat).

Eltételezve az együttműködési hálózat elemei közötti kapcsolatok irányítottságától és szám-beli értékeitől – vagyis mindössze az országok közötti projektszintű együttműködési összeköttetés létét vagy hiányát figyelembe véve –, a teljes kapcsolathálózaton belül kisebb, egymással szoros, kölcsönös összefüggésben lévő elemek alkotta hálózati alcsoportok elkülönítésére nyílik mód. Efféle magas belső integráltságú alcsoportokból, *klikkekből* mindösszesen 15 tártható fel a vizsgált kapcsolati struktúrában (10. ábra), melyek közül hét alcsoport három országból áll, nyolc alcsoport pedig négy tagállamból. Magyarország négy klikk megalkotásában játszik szerepet, melyek mindegyike négyelemű alcsoportot képez.

1. gráf. A LEADER TNC-projektek EU-tagállamok közötti együttműködési hálózata

15 cliques found.

- 1: Finland France Hungary Spain
- 2: Estonia Finland France
- 3: Finland France Italy Sweden
- 4: Finland France United Kingdom
- 5: Austria Finland Germany Hungary
- 6: Austria Finland Germany Italy
- 7: Austria Finland Hungary Spain
- 8: Czech Republic Finland United Kingdom
- 9: Finland Germany Hungary Poland
- 10: Finland Germany Poland Sweden
- 11: Finland Germany Italy Sweden
- 12: Finland Germany Luxembourg
- 13: Belgium France Netherlands
- 14: Denmark France Sweden
- 15: France Netherlands United Kingdom

10. ábra. A LEADER TNC-projektek együttműködési hálózatának alcsoportjai

Clique-by-Clique Actor Co-membership matrix

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
10	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
11	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
12	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
13	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5
15	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	2	3	4	5

11. ábra. A hálózati alcsoportok alkotóelemeinek kapcsolódásai

A vidékfejlesztési együttműködési hálózat egymással belsőleg szorosan összefüggő alcsoportjairól továbbá az is megfogalmazható, hogy nem csak alkotóelemeikben integráltak, hanem egymás között is beágyazottak – olyan szereplőkön keresztül, melyek egyszerre több alcsoportban is alkotóelemek, így közvetítenek az alhálózatok között, elősegítve a teljes kapcsolathálózat integráltságát. A klikkek közötti kapcsolódás meglehetősen sűrű; mindössze nyolc olyan alhá-

lázat (5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. és 12. sorszámú) fedezhető fel, amelyre részleges elszigeteltség jellemző (11. ábra); amennyiben legalább egy másik alcsoporttal nincs kapcsolatban.

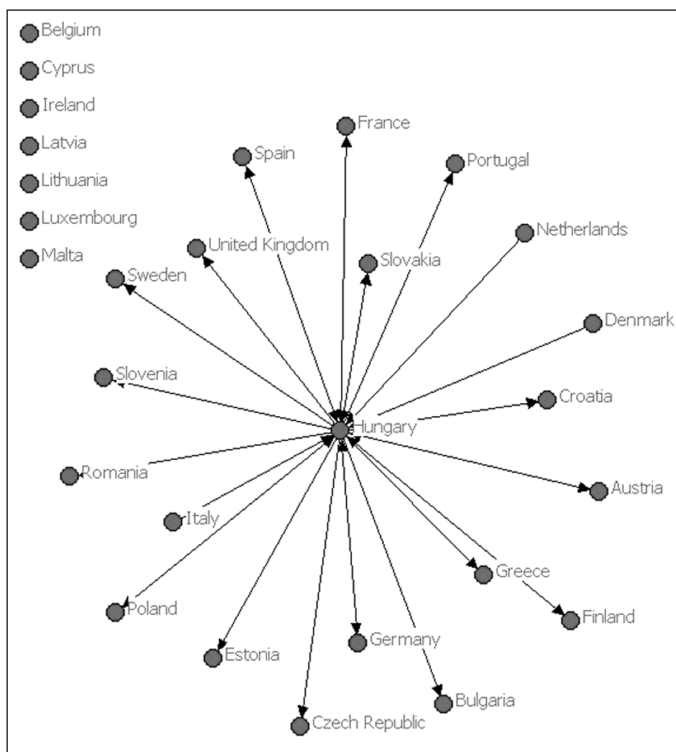
Abban az esetben, ha – nézőpontot váltva – különbséget teszünk az országok között aszerint, hogy egy adott kapcsolatot kezdeményező (vezető partner) országról, szereplőről van szó, illetve *adott relációban*¹⁶ egy olyan tagállamról, mely más, projektet kezdeményező ország partnere – vagyis a kötések irányítottságát is figyelembe vesszük, s ennek nyomán a fókuszakon belül külön vizsgáljuk a ki- és befokokat –, Magyarország pozíciója ugyancsak központinak bizonyul az uniós vidékfejlesztési hálózatban (12. ábra). Amennyiben ezen – jelen esetben tehát aszimmetrikusként kezelt – kapcsolathálóban előbbi EU-tagállam esetében mérhető a legmagasabb kifokszám (=105 kötés) és – Szlovákia után – a második legmagasabb befokszám (=53 kötés), akkor a tagállami szinten vizsgált EU-s vidékfejlesztési együttműködési hálózat legaktívabb kezdeményezőjének és második legnépszerűbb partnerének Magyarország bizonyul.

Diagonal valid?		NO			
Model:		ASYMMETRIC			
Input dataset:		C:\Documents and Settings\Balogh Péter\Asztal\L\L_28			
		1	2	3	4
		OutDegree	InDegree	NrmOutDeg	NrmInDeg
13	Hungary	105.000	53.000	10.511	5.305
9	Finland	100.000	41.000	10.010	4.104
10	France	70.000	42.000	7.007	4.204
11	Germany	58.000	42.000	5.806	4.204
6	Czech Republic	44.000	22.000	4.404	2.202
26	Spain	37.000	17.000	3.704	1.702
21	Poland	33.000	39.000	3.303	3.904
1	Austria	30.000	25.000	3.003	2.503
15	Italy	25.000	23.000	2.503	2.302
18	Luxembourg	19.000	7.000	1.902	0.701
24	Slovakia	19.000	61.000	1.902	6.106
17	Lithuania	18.000	39.000	1.802	3.904
27	Sweden	12.000	35.000	1.201	3.504
7	Denmark	12.000	3.000	1.201	0.300
20	Netherlands	12.000	12.000	1.201	1.201
2	Belgium	11.000	14.000	1.101	1.401
16	Latvia	10.000	12.000	1.001	1.201
8	Estonia	9.000	39.000	0.901	3.904
14	Ireland	9.000	5.000	0.901	0.501
28	United Kingdom	9.000	27.000	0.901	2.703
25	Slovenia	8.000	9.000	0.801	0.901
12	Greece	2.000	9.000	0.200	0.901
3	Bulgaria	1.000	6.000	0.100	0.601
5	Cyprus	0.000	5.000	0.000	0.501
23	Romania	0.000	39.000	0.000	3.904
22	Portugal	0.000	21.000	0.000	2.102
19	Malta	0.000	0.000	0.000	0.000
4	Croatia	0.000	6.000	0.000	0.601

12. ábra. A LEADER-együttműködési hálózat aszimmetrikus fokszámai

Jelen feltáró elemzés – az előbbi tapasztalatok fényében – leszűkítése a kizárólag Magyarország körül felépülő alhálózatra (2. gráf) további belátásokkal szolgálhat ezen ország sajátos – sajátosan aktívnak bizonyuló – szerepe tekintetében. A teljes hálózati struktúra ezen alrendszerében nyilvánvalóan fellép a kapcsolatok – Magyarország mint centrális szereplő általi – központossítoottsága (=14,11%), azonban ebben az esetben a kötések, illetve a kötésekben szereplő tagállamok összetétele bizonyos értelemben indikatívnak tekinthető.

¹⁶ Hiszen természetesen adott projektet kezdeményező ország más projekt – kapcsolatai – viszonylatában megszólított, partnerország (is) lehet.

2. gráf. A Magyarországhoz kapcsolódó LEADER együttműködési alhálózat

Azon országoknak, melyek magyarországi vezető partner által kezdeményezett együttműködési projektek keretében – is – kerülnek be az európai uniós vidékfejlesztési kooperációs hálózatba, egy relatíve nagy része (65 kötés, az összes kifok 61,9%-a) határ menti, szomszédos ország (12. ábra), vagyis a magyar LEADER-projektek keretében kialakított vidékfejlesztési együttműködések keretében az ország által létesített kapcsolatok döntő része – közel kétharmada – szomszédos országok felé mutat. Az előbbinek a másik oldalon megfeleltethető, – azaz azon kapcsolatok, melyek esetében szomszédos országok választották partnerként Magyarországot transznacionális vidékfejlesztési együttműködési projektjeikben – mutató értéke 9,4%, vagyis Magyarország befokainak ekkora hányadát teszik ki a határ menti országok felől érkező partnerségi kötések. A fentiekben bemutatott eredmények alapján Magyarországnak az uniós vidékfejlesztési együttműködési projektek, illetve az azok révén létrejövő hálózati rendszerben betöltött meghatározó szerepe egyfajta erős, helyi-regionális beágyazottságként értelmezhető, és elképzelhetőnek tűnik, hogy bizonyos – a vizsgált, 2007–2013-as állapotokra vonatkozó jelenséghez képest – korábbról származtatható, történeti tényezőknek mint a társadalmi tőke és az együttműködési potenciál erőforrásainak nagy jelentőség tulajdonítható. Ami összhangban van a szakirodalom azon megállapításával, mely szerint a társadalmi tőke kialakulása, létrejötté általában a hagyományok, a történelmi együttélés, a közösen megélt történeti tapasztalatok, a válás, illetve egyéb társadalmi tényezők nem szándékolt mellékterméke (Orbán–Szántó 2006: 150). Figyelembe véve például, hogy a Magyarországhoz kötődő, kifelé irányuló partnerkap-

csolatok legnagyobb részben szomszédos országok felé, potenciális magyar nyelvű helyi akciócsoportok vagy magyarul (is) beszélő HACS-tagok, -tagszervezetek felé mutatnak¹⁷.

Diagonal valid?		NO			
Model:		ASYMMETRIC			
Input dataset:		C:\Documents and Settings\Balogh Péter\Asztal\L\L28HUN			
		1	2	3	4
		outDegree	InDegree	NrmOutDeg	NrmInDeg
13	Hungary	105.000	53.000	10.511	5.305
11	Germany	37.000	5.000	3.704	0.501
9	Finland	3.000	2.000	0.300	0.200
1	Austria	3.000	5.000	0.300	0.501
26	Spain	2.000	6.000	0.200	0.601
24	Slovakia	2.000	27.000	0.200	2.703
21	Poland	2.000	7.000	0.200	0.701
15	Italy	1.000	0.000	0.100	0.000
10	France	1.000	6.000	0.100	0.601
7	Denmark	1.000	0.000	0.100	0.000
20	Netherlands	1.000	0.000	0.100	0.000
2	Belgium	0.000	0.000	0.000	0.000
5	Cyprus	0.000	0.000	0.000	0.000
4	Croatia	0.000	4.000	0.000	0.400
8	Estonia	0.000	1.000	0.000	0.100
16	Latvia	0.000	0.000	0.000	0.000
3	Bulgaria	0.000	2.000	0.000	0.200
18	Luxembourg	0.000	0.000	0.000	0.000
19	Malta	0.000	0.000	0.000	0.000
6	Czech Republic	0.000	1.000	0.000	0.100
14	Ireland	0.000	0.000	0.000	0.000
22	Portugal	0.000	1.000	0.000	0.100
23	Romania	0.000	25.000	0.000	2.503
17	Lithuania	0.000	0.000	0.000	0.000
25	Slovenia	0.000	4.000	0.000	0.400
12	Greece	0.000	2.000	0.000	0.200
27	Sweden	0.000	2.000	0.000	0.200
28	United Kingdom	0.000	5.000	0.000	0.501

12. ábra. A Magyarországhoz kapcsolódó LEADER-együttműködési alhálózat aszimmetrikus fokszámai

ÖSSZEFOGLALÓ KÖVETKEZTETÉSEK ÉS TOVÁBBI LEHETSÉGES KUTATÁSI IRÁNYOK

A fenti, alapvetően feltáró jellegű adatelemzések eredményei alapján az Európai Unió vidékfejlesztési kooperációs projektjeiről tagállami szinten megfogalmazható, hogy (1) jelentős eltérések mutathatók ki a kezdeményező, vezető partnereként jegyzett projektek országok közötti eloszlásában: a megvalósított programok több mint felét (52,7%) négy tagállam tudhatja magáénak. Továbbá (2) a projektek ezen meglehetősen koncentrált mintázata nem mutat erős összefüggést ($R=0,30$) a potenciális projektgenerálási lehetőséggel; a helyi akciócsoportok országok szerinti eloszlásával (Hoover-index= 43,7%). A projektek keretében allokkált támogatási összegek tekintetében hasonló tendenciák jelennek meg: ugyancsak (3) jelentős különbség van országok között az egy projektre jutó fajlagos támogatási összegekben, ami (4) a források szín-

¹⁷ Jóllehet az adatelemzés ezen fázisában ez mindössze egy empirikus feltételezésként fogalmazható meg, mivel a rendelkezésre álló adatok országszinten értelmezhetők, s annak tesztelésére, hogy az országok mögött mely helyi akciócsoportok nevezhetők meg mint az együttműködések szereplői, alacsonyabb szinten – HACS-okra vonatkozóan – rendelkezésre álló adatokra volna szükség. Így ezen feltételezés megnyugtató empirikus vizsgálata, verifikálása vagy elvetése a kutatómunka egy következő fázisát jelentheti.

tén figyelemre méltó koncentráltságával (a pénzügyi források 54%-a négy országhoz került), valamint a projektek eloszlásának tükrében a finanszírozási tételek jelentős egyenlőtlenségével (Robin Hood-index=31%) párosul.

A projektek és támogatások egyenetlen eloszlási mintázatai mellett az EU-országok szintjén vizsgálható, vidékfejlesztési együttműködési hálózat szintén (5) heterogénnek mutatkozik az egy projekt keretében létrejövő partnerségek átlagos számában megmutatkozó eltérések tekintetében, továbbá megfogalmazható, hogy (6) a kapcsolathálózat struktúrájának kialakulásában bizonyos szereplők, illetve – egymással kölcsönös kapcsolatban lévő –szereplők (al)csoportjai is eltérő hangsúllyal jelennek meg. A tagállamok közötti kapcsolatok terén (7) Magyarország – projektgenerálás és kapcsolatok szintjén egyaránt – központi pozícióban, illetve szerepben jelenik meg; egyrészt a legaktívabb vezető partnernek, projektkezdeményezőnek bizonyul (141 hálózati köréssel), másrészt a második leggyakrabban választott együttműködési partner (53 kapcsolat). Utóbbi eredményeket (részben) magyarázhatja az országnak egyfajta (8) pozicionális előnye, amennyiben a kezdeményezőként létrehozott tagállami szintű kapcsolatok jelentős arányban (61,9%) szomszédos országok felé mutatnak.

Az adatelemzések eredményeinek fenti összefoglalása empirikusan illusztrálja a Chanan (1999) helyi fejlesztésben való részvétel és bevonódási modelljei alapján értelmezett lokális vidéki terek makroszintű struktúráját, valamint megerősíteni látszik a Ray (2001) által a LEADER korábbi periódusára vonatkozóan tett megállapításokat az időközben kibővült Európai Unióban: feltáró kutatásunk fenti tapasztalatai alátámasztani látszanak egy *hierarchia létrejöttét* az uniós vidékfejlesztési rendszer 2007–2013-as időszakában (is). Eredményeink arra utalnak, hogy az EU-s vidékfejlesztés nemzetek feletti együttműködésen alapuló működési módja (Ray 2001: 285–289), valamint annak redisztribúciós működési módja (Ray 2001: 290–292) esetében egyaránt kimutatható a hierarchia kialakulásának lehetősége, hiszen mind a kapcsolatok eloszlása alapján eltérő pozíciók fedezhetők fel a tagállamok között, mind pedig a támogatások eloszlásában jelentős mértékű egyenlőtlenségeket tártunk fel.

A lehetséges további kutatási irányok között szerepelhet egyrészt (1) az uniós vidékfejlesztési politika ezen szegmense projektgenerálási folyamatának mélyebb, alaposabb tagállami szintű összehasonlító elemzése. Annak feltárása is fontos és gyümölcsöző lehetne, hogy milyen főbb makrostrukturális, demográfiai, társadalmi és gazdasági tényezők határozzák meg a pályázatok létrejöttét, illetve sikerességét, a projektek eloszlásának egyenlőtlenségeit, illetve a forrásabszorpció mintázatait. Másrészt jelen kutatás továbbvitelének lehetséges irányát jelentheti az európai vidékfejlesztési együttműködési hálózat jóval részletesebb elemzése alacsonyabb területi aggregáltsági szinten. Amennyiben a kutatómunka jelenlegi, feltáró fázisában a kooperációs kapcsolatok az EU-tagországok szintjén kerültek kiszámításra, holott az eredeti kezdeményezők – másként fogalmazva az uniós fejlesztéspolitika ezen aspektusának alapvető szereplői, célcsoportja (projektek szintjén legalábbis) – az országokban működő helyi akciócsoportok. A további kutatás ezen iránya azt tenné szükségessé, hogy a hivatalosan – nem statisztikai elemzésre kész formában – rendelkezésre álló információk alapján HACs-szintű adatbázis kerüljön felépítésre ország szintű bontás helyett. Szintén lehetséges folytatása ezen vizsgálatnak (3) olyan – helyi akciócsoportok tagjai, illetve vezetői körében végzett – kiegészítő jellegű, kvalitatív kutatómunka, mely személyes és/vagy szervezeti interjúk, fókuszcsoportos beszélgetések alkalma-

zásával feltárhatóvá tenné a vidékfejlesztési együttműködési kezdeményezések helyi tényezőit, szereplőit, viszonyait és az ilyen céllal folyó projektgenerálás folyamatát és mechanizmusait.

MELLÉKLET

MI: AZ ADATELEMZÉSEK VÁLTOZÓINAK LEÍRÁSA

Változó	Forrás	Aggregációs szint
TNC-projektek száma (aránya)	a European Network for Rural Development hivatalos információi (TNC-projektek archivált adatai)	országos (EU-tagállamok)
Helyi akciócsoporthoz száma (aránya)	a European Network for Rural Development interaktív adatbázisa	országos (EU-tagállamok)
TNC-projektek támogatási összegei (arányai)	a European Network for Rural Development hivatalos információi (TNC-projektek archivált adatai)	országos (EU-tagállamok)
Együttműködési (partner-) kapcsolatok száma TNC-projektekben	a European Network for Rural Development hivatalos információi (TNC-projektek archivált adatai)	egyedi projektek
Partnerkapcsolatok száma országok között	saját adatbázis a European Network for Rural Development hivatalos információi alapján	országos (EU-tagállamok)

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARCA, Fabrizio

2009 *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations. Independent Report.* http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf (letöltve: 2015. 12. 9-én)

BERKY Tamás–KULLMANN Ádám

2011 Institutional Aspects of the Development of Peripheral Micro-regions. *What Future for Cohesion Policy? An Academic and Policy Debate. Regional Studies Association Conference 2011. (papers)* <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.226.2882&rep=rep1&type=pdf> (letöltve 2015. 12. 9-én)

BIRCH, Kean–WHITTAM, Geoff

2008 The Third Sector and the Regional Development of Social Capital. *Regional Studies* 3. (42): 437-450.

CHANAN, Gabriel

1999 *Local Community Involvement. A Handbook for Good Practice. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.* <http://www.eurofound.europa.eu/>

- publications/report/1999/other/local-community-involvement-a-handbook-for-good-practice (letöltve 2015. 12. 9-én)
- CSITE András–KOVÁCH Imre
2002 Vidéki történet. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *Hatalom és társadalmi változás. A poszt-szocializmus vége. Szociológiai tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 219–308.
- DAVEY, Kenneth
2003 Decentralization and Regional Development: The Rationale. In: DAVEY, Kenneth (ed): *Investing in Regional Development: Policies and Practices in EU Candidate Countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative. Opes Society Institute, 3–12.
- FÜZÉR Katalin–GERŐ Márton–SIK Endre–ZONGOR Gábor
2006 Társadalmi tőke és fejlesztés. In: KOLOSI Tamás–TÓTH István György–VUKOVICH György (szerk.): *Társadalmi riport 2006*. TÁRKI, Budapest, 335–350.
- GRANOVETTER, Mark
2006 A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: LENGYEL György–SZÁNTÓ Zoltán (szerk.): *Gazdaságsszociológia*. Aula Kiadó, Budapest, 32–47.
- HORVÁTH Gyula
2003 *Regionális támogatások az Európai Unióban*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KELEMEN Eszter
2005 A civil szektor Magyarországon. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika*. MTA PTI, Műhelytanulmányok, Digitális Archívum, 4–8., Budapest. <http://www.mtapti.hu/pdf/mtcivil.pdf> (letöltve 2012. 03. 22-én)
- KOVÁCH Imre
2000 LEADER, a New Social Order, and the Central- and East-European Countries. *Sociologia Ruralis* 2. (40) 181–189.
2007 A fejlesztéspolitika projektjesítése és a projektosztály. Hozzászólás a projektjesítés következményei vitához. *Szociológiai Szemle* 3–4. (17) 214–222.
2010 *A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. MTA doktori értekezés. MTA PTI. Budapest. http://real-d.mtak.hu/296/4/kovachimre_5_Mu.pdf (letöltve 2012. 01. 27-én)
- KOVÁCH Imre–KRISTÓF Luca
2007 Közvetítő szereplők a vidéki javak és szolgáltatások piacán. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan–MTA PTI, Budapest, 105–119.
- KOVÁCH Imre–KUČEROVÁ, Eva
2006 The Project Class in Central Europe: The Czech and Hungarian Cases. *Sociologia Ruralis* 1. (46) 3–21.
- KOVÁCH Imre–KUČEROVÁ, Eva–MEGYESI Boldizsár
2005 Civil szervezetek az európai területfejlesztésben. Európai tendenciák, példák. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika*. MTA PTI, Műhelytanulmányok, digitális archívum, Budapest, 109–135. <http://www.mtapti.hu/pdf/mtcivil.pdf> (letöltve 2012. 03. 22-én)

KOVÁCH Imre–MEGYESI Boldizsár–NAGY Luca

2005 Értékelés és összehasonlítás. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika*. MTA PTI, Műhelytanulmányok, digitális archívum, Budapest, 109–135. <http://www.mtapti.hu/pdf/mtcivil.pdf> (letöltve 2012. 03. 22-én)

NAGY Ildikó

2005 A területfejlesztésben működő civil szervezetek jogi és működési keretei. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika*. MTA PTI, Műhelytanulmányok, digitális archívum, Budapest, 109–135. <http://www.mtapti.hu/pdf/mtcivil.pdf> (letöltve 2012. 03. 22-én)

ORBÁN Annamária–SZÁNTÓ Zoltán

2006 A társadalmi tőke koncepciója. In: SZÁNTÓ Zoltán: *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban. Tanulmányok a gazdaság-szociológia és a politikai gazdaságtan néhány kortárs elméleti irányzatáról*. Helikon Kiadó, Budapest, 137–155.

PUTNAM, Robert D.

2006 Egyedül tekézni: Amerika csökkenő társadalmi tőkéje. In: LENGYEL György–SZÁNTÓ Zoltán (szerk.): *Gazdaság-szociológia*. Szöveggyűjtemény. Aula Kiadó, Budapest, 207–219.

RAY, Christopher

2001 Transnational Co-operation between Rural Areas: Elements of a Political Economy of EU Rural Development. *Sociologia Ruralis* 3. (41) 279–295.

REISINGER Adrienn

2010 Társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában – különös tekintettel a civil/nonprofit szervezetek szerepére. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem, Győr. http://rgdi.sze.hu/files/Ertekezések,%20tezisek/Dolgozat_Reisinger%20Adrienn_vedes.pdf (letöltve 2015. 12. 9-én)

TE [Területi egyenlőtlenségek]

2005 Területi egyenlőtlenségek. In: *Regionális elemzési módszerek*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék Regionális Tudományi Tanulmányok 11. kötet. http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-03-teregyenlotlenseg.pdf (letöltve 2016. 09. 10-én)